

fot. Kamienica przy ul. Niedurnego 51

06.

Nowy Bytom

Nowy Bytom rozwinął się w XIX wieku na obszarze Czarnego Lasu, który był pierwotnie enklawą leśną, stanowiącą własność miasta Bytomia. Najistotniejszym zakładem działającym na terenie dzielnicy była huta „Pokój” („Friedens Eisenhütte”), wybudowana w 1840 roku przez kupców Szymona Lówy, Moryca Fridländera i Dawida Löwenfelda. W 1871 roku huta została przejęta przez spółkę „Oberschlesische Eisenbahn Bedarfs Aktiengesellschaft”, zorganizowaną przez hrabiego Ballestrema. Od momentu uruchomienia huty na terenie Nowego Bytomia rozwijało się budownictwo mieszkaniowe, którego tempo przyrostu było

warunkowane etapami rozwoju inwestycyjnego zakładu. Największa kolonia robotnicza została usytuowana równolegle do zabudowań huty, a jej centralnym punktem jest powstały na początku XX wieku dom towarowy – „Kaufhaus”.

W latach 1911-1912 w centrum dzielnicy wzniesiono neoromański kościół pw. św. Pawła Apostoła, którego sylwetka stała się dominantą przestrzenną otaczającego terenu oraz symbolem miasta. W wyniku plebiscytu z 1922 r. Nowy Bytom został przyłączony do Polski, a w 1959 stał się częścią Rudy Śląskiej.

Przemysłowy Nowy Bytom

1. Osiedle „Kaufhaus”

Pierwszym przystankiem w naszej wędrowce jest osiedle robotnicze „Kaufhaus”, wybudowane dla pracowników znajdującej się naprzeciw huty „Pokój”. Osiedle „Kaufhaus” powstawało etapami w latach 1854-1924. Swoją nazwę zawdzięcza znajdującemu się przy ul. P. Niedurnego 99 budynkowi domu towarowego (z niemieckiego Kaufhaus). Wzniesiono go w 1904 roku w stylu wczesnego modernizmu. Jest to jeden z pierwszych domów towarowych na terenie Europy. Powstał o rok wcześniej od londyńskiego Harrodsa i o trzy lata przed berlińskim Kaufhaus des Westens. To piękny, monumen-

talny gmach, któremu nowoczesnego charakteru nadaje wspianą, wielokwaterowa stolarka okienna o różnorodnych formach. Dekoracja jest raczej skromna - to pola szachownicowe pod oknami oraz fragmenty fryzu z motywem geometrycznie przestylizowanych liści. W głównej klatce schodowej zachowała się przepiękna secesyjna okładzina ceramiczna z motywem kwiatowym. W ramach zwiedzania osiedla należy koniecznie zajrzeć na ulicę Podgórze. Wybudowane tutaj domy powstały w latach 1903-04 i posiadają bogatą dekorację architektoniczną wydobytą przy użyciu dwukolorowej cegły. Warto też obejrzyć niezwykle nastrojowe przejście bramne (tzw. „Einfahrt”), znajdujące się w budynku o numerze 30. Ciekawie prezentuje się zabudowa przy ulicy Dobrej Nadziei. Usytuowane wzdłuż wąskiej dróżki budynki są wyjątkowo fotogeniczne.

2. Huta „Pokój”

Naprzeciw osiedla „Kaufhaus”, po drugiej stronie ulicy P. Niedurnego, znajdują się zabudowania huty „Pokój”. Została założona w 1840 roku przez kupców Dawida Löwenfelda, Moritza Friedländera

i Szymona Löwy pod nazwą „Friedens Eisenhütte”. Dynamiczny rozwój przedsiębiorstwa sprawił, że wkrótce huta stała się największym tego typu zakładem w okoli-

cy, a w latach powojennych największym zakładem metalurgicznym w Polsce. Najbardziej charakterystyczna obecnie częścią przedsiębiorstwa są zabudowania zlokalizowane od strony ulicy Niedurnego z fasadami efektownie zaprojektowanymi w linii ogrodzenia.

Warto zwrócić uwagę na znajdujący się tuż przy wiadukcie budynek portierni tzw. bramy II. Obiekt powstał w 1908 roku, w czasach świetności huty. Elewacja została opracowana stosunkowo prosto. Jej najciekawszym i najbardziej wyróżniającym się elementem są dwie ceramiczne płaskorzeźby, przedstawiające górników i hutników przy pracy. Dekoracja zawarta na płycinach nawiązuje bezpośrednio do historii zakładu, odnosząc się do czasów, gdy pod zarządem spółki, kierującej hutą, znajdowały się także kopalnie. Środkowa część dachu wieńczy charakterystyczna wieżyczka zegarowa. Idąc na południe ulicą Niedurnego po prawej stronie zobaczymy kolejny ciekawy budynek - dawną siedzibę

zakładowej straży pożarnej huty. To tzw. „fojerwera” (od niem. Feuerwehr - straż pożarna). Budynek wzniesiono w 1905 roku. Jego charakterystycznym elementem jest główne wejście zwieńczone rzadko spotykaną formą naczółka, wykorzystującego łuk wklęsło-wypukły. W miejscu, gdzie obecnie są witryny sklepowe, wcześniej istniały drewniane wrota, przez które wyjeżdżały wozy gaśnicze. Kolejnym obiektem, obok którego nie sposób przejść obojętnie, jest tzw. „Wielki Piec”. Znajduje się on w narożniku zakładu, tuż przy głównym wejściu do huty. Został on wybudowany w 1968 roku z przeznaczeniem na wytop surowców w procesie redukcyjnym. Od 1987 roku pracował przy produkcji żelazomanganu. Wielki Piec wygaszono w 2005 roku, jednak zachowała się cała jego konstrukcja. Stanowi on istotny element krajobrazu miasta i jest jednym tego typu zachowanym obiektem na terenie całego województwa śląskiego.

3. Nowobytomska poczta

Sprzed budynku huty idziemy na południe i za moment znajdujemy się na rogu ulic P. Niedurnego

i gen. J. Hallera. Pod numerem 77 znajduje się budynek poczty. Wzniesiono go w 1898 roku w stylu nawiązującym do klasycyzmu. Warto zwrócić uwagę na ząbkowania i schodkowe ornamenty w górnej partii elewacji wejściowej. Obiekt do dzisiaj nieprzerwanie pełni rolę placówki pocztowej.

4. „Absolonka”

Zaraz obok budynku poczty, przy ul. gen. J. Hallera 2, znajduje się dawna willa zwana „Absolonką”. Mieszkał w niej dyrektor

generalny huty „Pokój” - Brunon Absolon. Obiekt wzniesiono z początkiem XX wieku. Nie posiada on wyraźnych cech stylowych. Uwagę zwracają jedynie spore okna, będące najprawdopodobniej nawiązaniem do rodzącego się wówczas modernizmu.

5. Platany

Idąc dalej ulicą gen. J. Hallera, przy budynku oznaczonym numerem 4, widzimy ładne okazy platanów klonolistnych. Charakteryzuje je łuszcząca się kora, która od-

padając całymi płatami sprawia, że pnie drzew wydają się być łaciate. Stojąca za nimi kamienica wyróżnia się bardzo ładnie opracowaną partią wejścia głównego w formie dwupoziomowego ganku.

6. Szkoły przy Hallera

Idziemy nadal ulicą gen. J. Hallera. Pod numerami 8 i 12 znajdują się ceglane budynki szkolne. Pierwszy z nich posiada ciekawą dekorację w duchu historyzmu. W niebanalny sposób wyróżniono główne wejście, które oskrzydłone jest dwoma masywnymi przyporami. Drugi budynek jest dużo skromniejszy, z rytmem elewacji wyznaczonym poprzez liczne okna. Obie gmachy powstały w 1905 roku jako szkoły niemieckie. Po podziale Górnego Śląska stały się placówkami polskimi.

7. Ulica Markowej

Skręcamy w ulicę J. Markowej. Za budynkiem Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej znajduje się monument z tablicą upamiętniającą Jadwigę Markową. Ta urodzona w 1885 roku w Gliwicach polska patriotka związała swoje losy z Nowym Bytomiem w pierwszej połowie lat 20-tych XX wieku.

Prowadziła tu działalność charytatywną i społeczną - założyła stołówkę dla ubogich, ochronkę dla dzieci, koło Uchodźców Polskich, Towarzystwo Polek i Towarzystwo Młodych Polek. Zainicjowała także powstanie miejscowych oddziałów harcerstwa. Zmarła we wrześniu 1939 roku w wyniku obrażeń zadanych jej przez hitlerowców w trakcie tortur.

8. Kamienice robotnicze

Po prawej stronie, przy skrzyżowaniu z ulicą K. Damrota, znajduje się ciekawy zespół kamienic robotniczych, wybudowanych ok. 1900 roku. Budynki wzniesiono w stylu wczesnego modernizmu, o czym świadczą m.in.: ozdobne szczyty w formie łuku, geometryczne dekoracje pod oknami i w narożniku obiektu oraz zastosowanie kolorowej cegły do podkreślenia podziałów na elewacji. Warto obejść ten zespół zabudowań - od strony ulicy P. Niedurnego posiada on niezwykle piękną, bogato zdobioną stolarke drzwiową. Ciekawe i dość niecodzienne jest również rozplanowanie wewnętrznych klatek schodowych w budynkach.

9. Miejskie Centrum Kultury

Wychodzimy na ulicę P. Niedurnego i skręcamy w lewo. Pod numerem 69 znajduje się budynek dawnego kasyna hutniczego. Obecnie pełni on funkcję Miejskiego Centrum Kultury, które już wkrótce stanie się Śląskim Teatrem Impresaryjnym. Wzniesiono go w 1888 roku z inicjatywy ówczesnego dyrektora huty „Pokój” Eduarda Meiera. Budynek posiada bogatą oprawę architektoniczną z elementami

ozdobnymi nawiązującymi do różnych epok. Warto zajrzeć do środka, gdzie znajdują się m.in. zabytkowe maszyny drukarskie oraz inne akcesoria stosowane w przedwojennych drukarniach. Wokół budynku znajduje się urokliwy park, urządony jeszcze w XIX wieku. Możemy znaleźć w nim okazy kasztanowców zwyczajnych, klonów oraz jaworów.

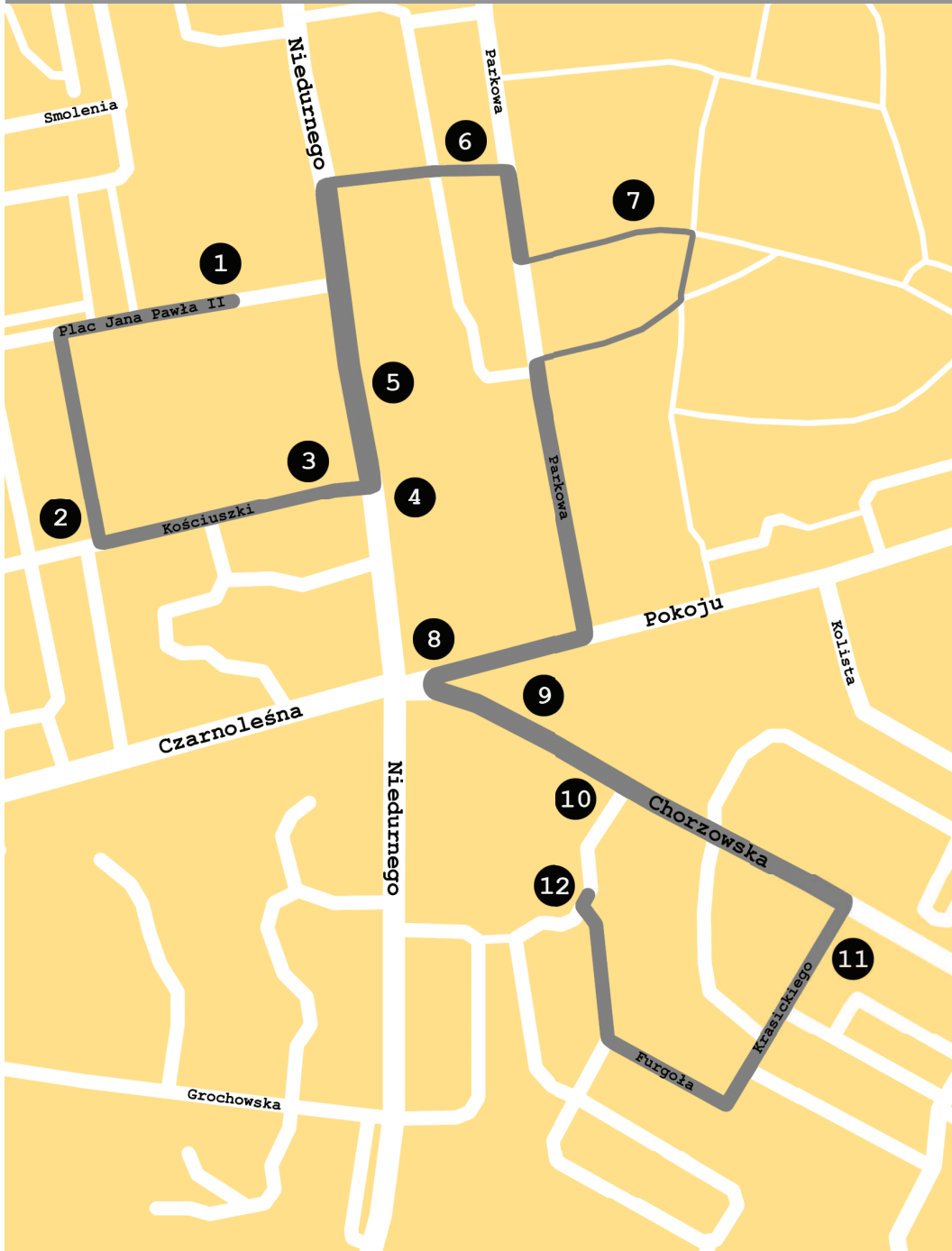
10. Willa Florianka

Kierujemy się ulicą P. Niedurnego na północ i dochodzimy do budynku okazałej secesyjnej willi zwanej potocznie Florianką. Obiekt wzięła swoją nazwę od mo-

zaiki znajdującej się na elewacji bocznej, przedstawiającej patrona hutników - św. Floriana. Willę wybudowano w 1905 roku w stylu modernizmu z wykorzystaniem motywów secesyjnych. Warto wejść do środka - wewnątrz znajdują się elementy oryginalnego wyposażenia, m.in. boazerie i balustrady.

Reprezentacyjny Nowy Bytom

1. Plac Jana Pawła II

Spacer rozpoczynamy w centralnej części dzielnicy Nowy Bytom, czyli na placu Jana Pawła II. W tym miejscu funkcjonował niegdyś plac targowy, który w latach 20-tych XX wieku zmieniono na reprezentacyjny skwer. Dominantą architektoniczną placu jest niewątpliwie bryła kościoła pw. św. Pawła Apostoła. Został on wybudowany w latach 1911-1912 według projektu Johanna Franciscusa Klompa z Dortmundu. To świetnej klasy realizacja, w której znaleźć można liczne cytaty z niemieckiej architektury romańskiej. Pięknie opracowano elewacje obiektu, pokrywając je licznymi płaskorzeźbami z wyobrażeniami świętych oraz Chrystusa. Uwagę zwracają również oryginalne, miedziane hełmy wież. Przed fasadą świątyni ulokowano dwie potężne rzeźby przedstawiające św. Floriana i św. Barbarę - patronów śląskich robotników. Rzeźby wykonał bytomski artysta Mathias Beule. Północną pierzeję placu zamyka budynek Urzędu Miasta Ruda Śląska, wzniesiony w latach 20-tych XX wieku. Jego prosta forma została przełamana ciekawym portykiem wejściowym,

który ujęto w charakterystyczne diamentowe bonie (wystające fragmenty tynkowanego muru imitujące ociosane kamienie). Obiekt ten przywodzi na myśl standardowe rozwiązania polskiej architektury użyteczności publicznej stosowane w okresie międzywojennym. Południową pierzeję placu tworzy szereg kamienic mieszczących o różnorodnych, historyzujących formach. Uwagę zwracają różnokolorowe okna, inne w każdej kamienicy. Warto obejrzeć domy z bliska, by dostrzec wszystkie subtelne detale - motyw słoneczników zdobiący balkony w narożnym budynku o adresie Niedurnego 57 czy geometryczne ozdobniki wykonane z barwionej na niebiesko cegły w sąsiadującej

budowli. W kolejnym budynku widzimy piękne płyciny ze stylizowanymi kwiatami w duchu secesji oraz subtelną roślinną dekorację w modernistycznej kamienicy pod numerem 3.

2. Domy przy Wojska Polskiego

Wchodzimy w ulicę Wojska Polskiego, odchodzącą od południowo-zachodniego narożnika placu.

Po naszej prawej stronie znajduje się zespół domów robotniczych, wybudowanych w latach 1910-1912. Powstały one dla pracowników ówczesnej huty żelaza „Friedenschütte”, podobnie zresztą jak sąsiadujące z nimi domy przy ulicy T. Kościuszki. Budynki posiadają proste elewacje opracowane w cegle. Najważniejszym elementem dekoracyjnym są efektowne szczyty. Warto się im przyjrzeć - zwieńczenia mają formę prostych trójkątnych naczółków, łuków wklęsło-wypukłych czy łuków wielolistnych.

3. Secesyjna kamienica

Skracamy w ulicę T. Kościuszki. Tutaj również możemy podziwiać domy robotnicze o podobnym wyrazie architektonicznym. Ich wygląd świadczy o wielkomiastowym charakterze Nowego Bytomia z po-

czątku XX wieku. Warto zwrócić szczególną uwagę na efektowną secesyjną kamienicę znajdującą się u wylotu ulicy po lewej

stronie. Posiada ona niezwykle kunsztowne opaski okienne oraz charakterystyczny narożny wykusz zwieńczony przykrytą pięknym hełmem wieżyczką.

4. Szkoła Muzyczna

Naprzeciw nas, przy ul. P. Niedurnego 36, zlokalizowany jest budynek dawnego prezydium KC PZPR. Obecnie to siedziba Państwowej Szkoły Muzycznej I i II

stopnia. To jeden z najciekawszych powojennych obiektów zrealizowanych na terenie miasta. Zyskał on indywidualny walor dzięki zastosowaniu okładziny mozaikowej w postaci kolorowych kostek. Horyzontalne pasy okien na elewacji frontowej oraz dzielące je smukłe lizeny przywodzą na myśl rozwiązania stosowane w architekturze polskiej lat 50-tych XX wieku.

5. Zameczek

Obok budynku Szkoły Muzycznej znajduje się niewielka willa z charakterystyczną wieżyczką. To tzw. „zameczek myśliwski”, wybudowany w 1875 roku. Przez pewien czas służył jako rezydencja Ulricha von Schweinitza, właściciela pobliskiej huty cynku „Rozamunda”. We wnętrzu zachowała się część wyposażenia klatki schodowej.

6. Osiedle przy Parkowej

Idziemy ulicą P. Niedurnego na północ, a przy centralnej części wieżowca pod numerem 38 skręcamy w prawo i przejściem bramnym trafiamy na ulicę Parkową. Wzdłuż jej zachodniej pierzei usytuowano niewielkie osiedle domów robotniczych, wybudowanych w latach 80-tych XIX wieku. Ich skromne ceglane elewacje są zasadniczo bezstylowe. Jedynym urozmaicheniem jest różnorodne opracowanie zamknięć okien (na parterze okna zamknięto łukiem pełnym, w drugiej kondygnacji zakończone są na prosto, w trzeciej zaś zasklepią je łuk odcinkowy). Ciekawym elementem są cokoły budynków, z okienkami piwnicznymi ujętymi w masywne łuki.

7. Park

Naprzeciw kolonii robotniczej usytuowany jest tzw. „Park Miejski” (dawny „Park Ludowy”). Założono go na początku XX wieku z inicjatywy Rudolfa Hegenscheidta na terenach należących do huty „Pokój”. Park był wyposażony w infrastrukturę pomocniczą, istniały tu ławki, kort tenisowy, hala mleczna i toalety. W czasie II wojny światowej, gdy urząd burmistrza Nowego Bytomia przejął Reinhard Kern, w parku powstało mini zoo. Trzymano w nim lisy, wilka, szopy pracze, a nawet niedźwiedzia brunatnego. W latach 50-tych zwierzęta przeniesiono do powstałego wówczas zoo w Wojewódzkim Parku Kultury i Wypoczynku w Chorzowie. Z drzew znajdziemy tu m.in. kasztanowce, klony, jesiony, lipy, topole czarne i robinie akacjowate. Ozdoba parku jest katalpa wielokwiatowa, zwana też surmia, rosnąca przy głównej alei. To egzotyczne drzewo można rozpoznać po rozłożystej koronie i charakterystycznych, kwitnących latem białych kwiatkach przypominających małe storczyki. Po przekwitnięciu kwiaty przekształcają się w oryginalne owocostany, podobne do strączków fasoli.

8. Wieża wodna

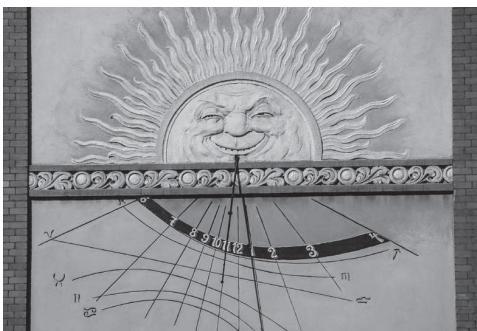
Wracamy na ulicę Parkową i podążamy nią na południe. U jej wylotu znajduje się wysoki budynek wieży wodnej. Została ona wzniesiona na początku XX wieku w celu zapewnienia wody zlokalizowanym w sąsiedztwie osiedlom. Wieża nie ma wyraźnych cech stylowych, jej jedyną dekorację stanowią regularne podłużne płyciny opracowa-

ne w piaskowym tynku. W górnej kondygnacji znajduje się zbiornik na wodę o pojemności 600 m sześciennych. Zadaniem wieży wodnej lub inaczej - wieży ciśień - jest zapewnienie stałego ciśnienia w wodociągu oraz zagwarantowanie rezerwy wody w przypadku jej braku lub zwiększonego zapotrzebowania.

9. Kamienica z zegarem

Tuż przy wieży wodnej znajduje się jeden z bardziej charakterystycznych punktów dzielnicy - kamienica z zegarem słonecznym, tzw. „zunura” (od niem. Sonnenuhr - zegar słoneczny). Budynek wzniesiono ok. 1910 roku

dla wyższych urzędników spółki zarządzającej hutą „Pokój”. Jego największą ozdobą jest znajdujący

się na ścianie południowej zegar słoneczny, wpisany w prostokątną płycinę z wizerunkiem słońca. Warto przyrzeć się również detalom elewacji w postaci podokiennej pasów z dekoracją roślinną. Ładnie opracowano również szczyty budynku, nadając im formę muru pruskiego.

10. Kino „Patria”

Skręcamy w ulicę Chorzowska. Tutaj pod numerem 3 znajduje się modernistyczny budynek kina „Patria”. Został wzniesiony w 1937 roku i stanowi doskonały przykład wykorzystania najmłodniejszych tendencji obowiązujących w ówczesnej architekturze. W obiekcie połączono elegancję modernizmu

lat 30-tych (podłużne pasy okien obramowane opaskami o ząbkowanej fakturze) z elementami charakterystycznymi dla tzw. „stylu okrętowego” (okrągłe okienka, czyli bulaje). Bryle dodano dynamiki za pomocą ryzalitu usytuowanego od strony ulicy J. Furgoła oraz daszku przeciągniętego nad wejściem. Co ciekawe, kino funkcjonuje w tym budynku od początku jego istnienia aż do dziś.

11. Kolonia „Neubau”

Idziemy nadal ulicą Chorzowska aż do zabudowań tzw. kolonii „Neubau”, usytuowanej pod numerem 13. Zabudowę uzupełniają kamienice mieszkalne przy ulicach I. Krasickiego i J. Furgoła. Wzniesiono je w latach 1902-1904 dla pracowników pobliskiej huty. Te monumentalne obiekty zgrupowano w układy podwójne - budynki zwrócone są do siebie wejściami do klatek schodowych. Dzięki

takiemu ustawieniu, stworzono między nimi urokliwe dziedzińce, które niegdyś zabudowane były pomieszczeniami gospodarczymi. Szczególną uwagę zwracają ozdobne szczyty wieńczące elewacje frontowe. Ich miękkie, giętkie linie przywodzą na myśl rozwiązania stosowane w architekturze wczesnego modernizmu.

12. Ulica Furgoła

Skręcamy w prawo w ulicę J. Furgoła, a przy jej rozwidleniu znów w prawo, w stronę ulicy Chorzowskiej. Po naszej lewej stronie widzimy majestatyczny budynek z pięknym przeszklonym ryzalitem. Surowa bryła obiektu, przedzielona pasami fabrycznych okienek przywodzi na myśl popularny

w powojennej architekturze nurt bétón brut, zwany też brutalizmem. Charakteryzował się on prostotą formy architektonicznej oraz swoistą prawdą materiału - nie ukrywano budulca, ale go eksponowano. W budynku przy J. Furgoła widać ten trend - jego bryła jest prosta i surowa w wyrazie. Jednocześnie, poprzez zastosowanie smukłej „wieży”, kojarzy się ona z eleganckimi, wyważonymi bryłami budynków z lat 30-tych XX wieku. To jedna z ciekawszych rudzkich realizacji, pozostająca na styku architektury fabrycznej i modernistycznego eksperymentu. W tym miejscu kończymy spacer.

